

Качканбаева А.С.

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН РЕГИОНДОРУНУН ЭКОНОМИКАЛЫК
ӨНҮГҮҮ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫН ЖАНА КӨЙГӨЙЛӨРҮН ТАЛДОО**

Качканбаева А.С.

**АНАЛИЗ ТЕНДЕНЦИЙ И ПРОБЛЕМ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ
РЕГИОНОВ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

A. Kachkanbaeva

**ANALYSIS OF TRENDS AND PROBLEMS OF ECONOMIC DEVELOPMENT
OF THE REGIONS OF THE KYRGYZ REPUBLIC**

УДК: 332.1:332.053/330 (575.2) (04)

Статистика бул билим тармагы, массалык статистикалык (сандык же сапаттык) маалыматтарды чогултуу, өлчөө, мониторинг жүргүзүү, талдоо жана салыштыруу боюнча жалпы маселелерди камтыган илим, массалык коомдук кубулуштардын сандык жагын сандык формада изилдөө. Кыргызстандын мамлекеттик статистикасы коомдун инфраструктурасынын маанилүү компоненттеринин бири болуп саналат, ал республиканын өнүгүүсүнүн негизги багыттарын чагылдырган ишенимдүү, өз убагында жана толук маалыматка пайдалануучулардын керектөөлөрүн канааттандырат. Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитетинин иши мамлекеттин стратегиялык өнүгүү максаттарына жетишүүгө, биринчи кезекте аткаруу бийлик органдарынын тутумунун натыйжалуу иштешин жогорулатуу үчүн шарттарды түзүүгө багытталган.

Негизги сөздөр: саясат, аймак, ресурс, экономика, статистика, маалымат, комитет.

Статистика – отрасль знаний, наука, в которой излагаются общие вопросы сбора, измерения, мониторинга, анализа массовых статистических (количественных или качественных) данных и их сравнение; изучение количественной стороны массовых общественных явлений в числовой форме. Государственная статистика Кыргызстана - одна из важнейших составляющих инфраструктуры общества, удовлетворяющая потребности пользователей в достоверной, своевременной и полной информации, отражающей основные направления развития страны. Работа Национального статистического комитета Кыргызской Республики направлена на достижение стратегических целей развития государства, в первую очередь, создание условий для повышения эффективности функционирования исполнительной власти.

Ключевые слова: политика, регион, ресурс, экономика, статистика, информация, комитет.

Statistics is a branch of knowledge, a science that outlines general issues of collecting, measuring, monitoring, analyzing mass statistical (quantitative or qualitative) data and comparing them; studying the quantitative side of mass social phenomena in numerical form. State statistics of Kyrgyzstan is one of the most important components of the infrastructure of society, which meets the needs of users for reliable, timely and complete information reflecting the main directions of development of the republic. The activities of the National Statistical Committee of the Kyrgyz Republic are focused on achieving the strategic development goals of the state, and, first of all, on creating conditions for increasing the effective operation of the system of executive authorities.

Key words: politics, region, resource, economics, statistics, information, committee.

Статистика ар дайым чындыкты таануунун жана баалоонун негизги куралы, ошондой эле социалдык-экономикалык процесстерди башкаруунун ажырагыс бөлүгү болуп келген.

Пландуу экономика мезгилинде мамлекеттик статистика мамлекеттик органдарды гана маалымат менен камсыз кылган, ал эми радикалдуу саясий жана экономикалык өзгөрүүлөр мезгилинде же рыноктук рельефтерге өтүү менен статистикалык маалымат жашап жана өнүккөн экономикалык жана социалдык контекст сапаттык жактан өзгөргөн.

Бүгүнкү күндө статистикалык маалымат бийлик жана башкаруу органдарына, саясатчыларга, илимпоздорго, журналисттерге, ишкерлерге, студенттерге керек, мындан тышкары ар кандай маркетингдик изилдөөлөрдү жүргүзүү, өнөктөштөрдүн финансылык мүмкүнчүлүктөрүн изилдөө, эл аралык байланыштын маанилүү куралы катары ж.б.

Турмуш тынымсыз өзгөрүп, республика өнүгүп, жаңы материалдык мүмкүнчүлүктөр пайда болуп, техникалык каражаттар өркүндөтүлүп, өлчөө ыкмалары иштелип чыгып, жаңы чакырыктар пайда болуп, маалыматты керектөөчүлөрдүн коому калыптанууда.

Ошондуктан болуп жаткан бардык негизги социалдык-экономикалык процесстер мамлекеттик статистиканын тыкыр көзөмөлүндө болууга тийиш.

Дал расмий статистиканын негизинде бүтүндөй өлкө боюнча жана Кыргыз Республикасынын ар бир региону боюнча өнүгүү стратегиялары иштелип чыгат.

Кыргыз Республикасында туруктуу өнүгүү калктын турмушунун жогорку сапаты менен мүнөздөлгөн анын региондорун туруктуу өнүктүрүү шартында гана мүмкүн.

Бул кыймылдын багытына жана ийгилигине таасир этүүчү социалдык-экономикалык процесстерди аныктоо үчүн аймактардын социалдык-экономикалык өнүгүүсүнө тоскоол болгон көйгөйлөрдү аныктоону талдоо, аларды четтетүүнүн жолдорун негиздөө зарыл.

ИЗВЕСТИЯ ВУЗОВ КЫРГЫЗСТАНА, № 5, 2021

Жогоруда айтылгандарды эске алуу менен, маалыматтык ресурс аймакты башкарууда абдан маанилүү экенин белгилей кетүү керек, анткени ал башкаруу чечимдерин ишке ашыруунун натыйжалуулугун жана мүмкүнчүлүгүн аныктоо.

Жыйынтыгында аймактын иш жүзүндөгү өнүгүү деңгээлин чагылдырган жана бийлик органдарына кырдаалдын өзгөрүшүнө тез чара көрүүгө мүмкүндүк берүүчү көрсөткүчтөрдүн системасын иштеп чыгуу зарылчылыгы келип чыкты.

1-таблица

2016-2020-жылдарга ички дун продукциянын областтардагы өсүү (төмөндөө) темпи, өткөн жылга салыштырмалуу % менен *

	2016	2017	2018	2019	2020
Баткен областы	110,7%	109,3%	103,4%	99,4%	105,2%
Жалал-Абад областы	101,6%	114,8%	114,4%	106,9%	116,3%
Ысык-Көл областы	140,7%	102,5%	96,9%	120,3%	106,3%
Нарын областы	107,6%	116,3%	114,5%	109,3%	98,5%
Ош областы	101,3%	112,7%	102,9%	103,4%	113,6%
Талас областы	117,3%	122,4%	106,8%	101,4%	108,6%
Чуй областы	114,7%	121,9%	124,8%	106,7%	112,8%
Бишкек шаары	114,0%	111,4%	103,8%	114,0%	111,1%
Ош шаары	115,2%	118,8%	103,9%	112,0%	120,9%

Булагы: Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитетинин сайтынын материалдарынын негизинде автор тарабынан даярдалды.

Алсак, жалпы өсүш тенденциясына карабастан, Баткен сыяктуу аймактарда 2016-жылдагы 110,7%-дан аймактык дүң продукциянын төмөндөшү байкалууда. 2019-жылы 99,4%га, Ысык-Көл – 2016-жылдагы 140,7%дан 2018-жылы 96,9%га, ошондой эле 2017-жылдагы 116,3%дан туруктуу төмөндөө тенденциясы байкалган Нарын шаарында 2020-жылы 98,5% чейин.

2016-2020-жылдар аралыгында калктын жан башына орточо ИДПнын өсүшү бул көрсөткүчтүн туруктуу өсүшү менен коштолгондугун белгилегим келет, бул экономикалык өсүш өнүккөн аймактарда гана эмес, ошондой эле республиканын начар өнүккөн райондорунда байкалганын көрсөтөт.

Кыргыз Республикасынын эмгек рыногу эмгектин профицити менен мүнөздөлөт, социалдык-экономикалык жактан артта калган жана депрессиялык абалда, ошондуктан калктын жыргалчылыгы, кылмыштуулуктун деңгээли, ошондой эле республиканын психологиялык климаты өнүккөн жана ийкемдүү болгонуна көз каранды.

Республиканын жана анын региондорунун эмгек ресурстары эмгекке жарамдуу калктын Кыргыз Республикасынын эмгек ресурстарынын саны бар өсүү тенденциясы (2-таблица). Акыркы 5 жылда алардын саны 111,2 миң адамга же 4,8%га көбөйдү, бул республиканын социалдык-экономикалык өнүгүүсүнө оң таасирин тийгизүүдө.

2-таблица

2016-2020-жылдарга Кыргыз Республикасынын эмгек ресурстарынын динамикасы, миң адам *

	2016	2017	2018	2019	2020
Эмгек ресурстары–баардыгы	2329,6	2377,3	2437,5	2454,3	2440,8
Алардын ичинен:					
Иш менен камсыз болгон калк	2263	2302,7	2352,1	2363,7	2351,2
Экономикада эмгекке жарамдуу курактагы адамдар жана өспүрүмдөр (миң)...	66,6	74,6	85,4	90,6	89,6

Булагы: Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитетинин сайтынын материалдарынын негизинде автор тарабынан даярдалды.

Республиканын экономикасында иштеген калктын саны 3,9%га же 88,2 миң адамга өстү. Ошону менен бирге, эмгек ресурстарынын санын кебейтууга караганда иш менен камсыз болгон калктын санын көбөйтүү процесси анчалык интенсивдүү эмес экендигин белгилегим келет. Эмгек рыногундагы мындай кырдаал мамлекеттин алдында өлкөнүн калыптанып калган эмгек потенциалын пайдаланууну олуттуу түрдө жогорулатуу боюнча эң кечиктирилгис милдетти коюп жатат.

2016-2020-жылдары республика боюнча жумушсуздардын жалпы саны (Эл аралык эмгек уюмунун маалыматы боюнча) 15,4%га же 31,7 миң адамга азайгандыгын белгилегим келет.

Кыргызстанда жумушсуздардын арасында аялдар эркектерге караганда көбүрөөк, ошондуктан 2020-жылы катталган эмгек рыногунда гендердик катыш аялдардын 50,9%ын жана эркектердин 49,1%ын түздү, бирок 2016-жылга салыштырмалуу жумушсуз аялдардын үлүшү 4,8%га азайган. Аймактык шартта жумушсуз аялдардын көбү Бишкек шаарында жана Талас облусунда (66,0%дан).

Аялдарды ишке орноштуруу маселеси азыркы эмгек рыногунун абалын мүнөздөгөн негизги көйгөйлөрдүн бири болуп саналат.

Биздин оюбузча, жумушсуздарды жумуш менен камсыз кылуунун эң эффективдүү жолу бул чакан жана орто бизнести өнүктүрүүгө көмөктөшүү.

Алсак, 2020-жылы чакан ишканаларда иштеген жумушчулардын саны 53178 адамды түзүп, 2016-жылга салыштырмалуу 4,4%га өскөн. Мында кызматкерлердин негизги үлүшү (53,2%) Бишкек шаарынын жана Чүй облусунун чакан ишканаларына (15,9%) туура келет.

Республиканын чакан бизнес секторунда иштеген аялдардын үлүшү 32%ды же 17 миң адамды түзөт, бирок ошол эле учурда алардын саны каралып жаткан мезгил ичинде, тескерисинче, республикада 2,1%га кыскарганын белгилегим келет.

Ошол эле учурда, дүйнөнүн экономикалык кризиске кабылган өлкөлөрүндө мамлекеттик бюджеттен чоң чыгымдарсыз эле көп сандагы жумуш орундарын түзө ала турган чакан жана орто бизнестин активдүүлүгүнө чоң үмүт артылып жатат. Андыктан кичи жана орто бизнести колдоо жана өнүктүрүү кризистен чыгуунун жана жумушсуздукту кыскартуунун негизги локомотиви болуп саналат.

Бугунку кундо областтын экономикалык потенциалы менен анын социалдык-экономикалык өнүгүшүнүн денгээлинин ортосунда ажырым бар, бул со-

циалдык өнүгүү жагынан республиканын бир кыйла начар позицияларында көрүнүп турат. Муну калктын колдо болгон кирешеси сыяктуу көрсөткүч далилдеп турат.

Негизги максатка жетүү үчүн төмөнкү негизги милдеттерди чечүү зарыл:

- аймактык ресурстардын негизги түрлөрүн кайра өндүрүү: табигый, адамдык, инфраструктуралык, маданий, чарбалык;

- бирдиктүү экономикалык рынокту түзүү, азык-түлүк коопсуздугун камсыз кылуу, бирдиктүү инфраструктураны колдоо, мамлекеттик жана муниципалдык кызматтарды көрсөтүү аркылуу региондорду интеграциялоо;

- өнүктүрүү борборлору бар колдоочу аймактарды түзүү жана алар үчүн инвестициялык жагымдуулукту жана жалпы бизнес климатты жогорулатуу үчүн зарыл шарттарды түзүү;

- региондорду адистештирүү, экономикалык атаандаштыкка жөндөмдүү кластерлерди түзүү, инвестициялык долбоорлорду, анын ичинде мамлекеттик - жеке өнөктөштүктүн (мындан ары - МЖӨ) алкагында ишке ашыруу аркылуу өнүктүрүүгө дем берүү механизмдерин киргизүү;

- келечектеги өнүгүүнү калыптандыруу, аны ишке ашыруу, өнүктүрүү булактарын жана механизмдерин издөө мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүү максатында региондордо потенциалды жогорулатуу;

- башкаруунун ар бир объектисин өнүктүрүүгө жеке мамилелерди калыптандыруу;

- региондордо жана аймактарда улуттук коопсуздукту камсыз кылуу механизмдерин интеграциялоо (аскердик, экономикалык, өзгөчө кырдаалдарда коопсуздук, экологиялык, маалыматтык жана коопсуздуктун башка түрлөрү).

Адабияттар:

1. Гришин А.Ф. Статистика: Учеб. пособие. - 2013. - 240 с
2. Дудин М. Н. Статистика: учебник и практикум для академического бакалавриата / М.Н. Дудин, Н.В. Лясников, М.Л. Лезина. - Москва: Изд-во Юрайт, 2019. - 374 с.
3. Долгова В.Н. Статистика: учебник и практикум/ В.Н. Долгова, Т.Ю. Медведева. - 2-е изд., перераб. и доп. - Москва: Изд-во Юрайт, 2019. - 626 с.
4. Капарова Г.Т. Влияние основных факторов на социально-экономическое развитие регионов Кыргызской Республики. / Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2021. № 4. - С. 228-232.
5. <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/61542>
6. https://www.gov.kg/ky/p/sustainable_development
7. <http://www.stat.kg/kg/news/cifry-i-fakty-den-knigi-v-kyrgyzstane>